

УДК 811.111+811.161.2+811.512.161

Павловська Л. О.

Рівненський державний гуманітарний університет

Михайлова Є. В.

Рівненський державний гуманітарний університет

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОБАЖАНЬ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ І ТУРЕЦЬКОЇ МОВ)

У статті проведено лінгвокультурологічне зіставне дослідження вербальних формул побажань. Визначено їхню специфіку як виду мовленнєвої діяльності і культурних текстів. Проаналізовано прагмасемантичні характеристики і шляхи вербалізації побажального змісту в англійській, українській і турецькій мовах. Виявлено структуру фразеологічного значення мовних одиниць у досліджуваних мовах. Що стосується предметно-понятійний змісту побажань, то він виявляє тенденцію до «згасання».

Ключові слова: лінгвокультурологічні особливості, побажання блага, різноструктурні мови, архетипна структура, внутрішня і зовнішня форми.

Постановка проблеми. Сьогодні надзвичайно актуальний аналіз дискурсу як феномена не тільки лінгвістичного, але й прагматичного, в якому людина-мовець виступає одночасно в трьох іпостасях: як мовна, мовленнєва й комунікативна особистість. Базовою є, без сумніву, мовна особистість, що виявляє себе в мовленнєвій діяльності і має певну сукупність знань та уявлень, соціалізація якої здійснюється передусім через трансляцію культури. Приналежність до якоїсь соціальної групи означає насамперед комунікативну поведінку та мовленнєву діяльність людини, які демонструють національно-культурний відбиток. Як зазначає В. Телія, під час лінгвокультурологічного аналізу не тільки можлива, але й необхідна співвіднесеність зі всією палітрою джерел культурної інтерпретації – екстралінгвістичних, паралінгвістичних та власне лінгвістичних компонентів комунікації, які визначають національно-культурну маркованість спілкування. Їхні спільні знання й уявлення становлять основу того «культурного масиву», який транслюється від покоління до покоління в межах етносу [4, с. 15].

Загальнолінгвістичний план вивчення культурної комунікації базується на теоретичному положенні, що «основною онтологічною властивістю мови як ідеально-матеріального утворення є подвійна структурація і подвійне позначення одиниць – у системі (результати пізнавального

досвіду) і в мовленні (процес формування і вираження знань)» [7, с. 41].

Це дозволяє дослідникам стверджувати, що в мові відбите довкілля та внутрішній світ людини, її культурний, життєвий і перцептивний досвід, а також узагальнено результати кваліфікативно-оцінних сфер пізнання, об'єктивованих, вербалізованих у системі колективного досвіду та знань, що мають різний ступінь категоризації, оскільки акт пізнання починається з порівняння об'єктів, формування мисленнєвих класів, виділення окремих ознак, за якими групуються елементи онтологічного, таксономічного тощо класу. Водночас номінація є класифікаційною, корелативною сферою, пов'язаною з іменуванням та співвіднесенням позначуваних реалій, явищ, подій з об'єктами позамовної дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість учених (М. Маковський, В. Топоров, В. Топорова, Т. Цив'ян) схиляються до думки, що саме в руслі магічного мислення розвинулися так звані першозначення, які фактично виявилися попередниками розгалуженої лексико-семантичної системи індоєвропейських мов на пізніших етапах еволюції. У їх космологічних концепціях міфологічний прообраз трактується через поєднання макрокосму і мікркосму, сягаючи основ суцього – початку / кінця, життя / смерті, ентропії / гармонії тощо. Найголовніше, що ці категорії,

взаємопроникаючи, корелюють із відповідними макромотивами на формально-структурному й змістовому рівнях ритуалу, якому притаманний циклічний характер, відображуваний через позначувальне мовного знака.

Це положення дає можливість зрозуміти кореляцію обрядових знаків з архетипною структурою символу, їх мотивацію за допомогою стрижневих космогонічних понять, з-поміж яких внутрішня форма слова становить унікальне джерело для свідчень зі сфери міфології, тому таким самим міфом можуть бути дійства, речі й побут первісної людини. Доведено, що в архаїчних ритуальних системах та сама обрядодія одночасно і здійснюється, і описується словесною заклінальною формулою слова-знака й позначуваної ним речі. Теорію первісного синкретичного обрядового дійства, що виводиться з мотивації колективним несвідомим, свого часу активно розробляли та підтримували О. Веселовський, О. Потебня, Л. Виготський, В. Іванов та ін. У турецькому мовознавстві проблемі фразеологічних одиниць присвячені праці таких лінгвістів: Д. Аксана [8], С. Узуна, О. Аксоя [9], Ш. Елчина, С. Еміра. В українській тюркології фразеологізми досліджували Е. Мініахметова [2], В. Білоножко, В. Луценко, І. Покровська [3] та ін.

Внутрішня форма як ергон мовного знака, енергія сутності речі становить той ейдос, першообраз, у якому через матеріальне вираження, опредметнення фокусуються, перехрещуються аксіологічний, логічний та прагматичний компоненти. Ще О. Потебня довів, що через спосіб позначення можна вийти на реконструкцію того первісного значення, образу, що лежить в основі об'єктивації, дескрипції культурно-семіотичних кодів, тобто інтеграції обрядодії, предмета, атрибута в етимологічно спільний, цілісний сигніфікат. Значною мірою це стосується архетипних принципів мотивації, які лежать у підґрунті будь-якого обряду, міфу, ритуалу.

З лінгвокультурологічних позицій слово кодує інформацію відповідно до культурологічних стратегій певного народу, що сприяє виникненню унікальних явищ та реалій у культурі етносу. Мовний знак стає засобом специфічного маркування лексем кожної природної мови. У ньому віддзеркалюються характерологічні риси лінгвоментальності цього народу.

Оскільки ми маємо справу зі специфічним видом номінації за допомогою словесної формули-тексту, то робочим у дослідженні приймемо розуміння текстової мотивації, що базується на змістовій стороні тексту і передбачає за мотиву-

вальну ознаку мотив як одиницю семантичної структури тексту. Такий підхід дасть можливість вивчити тенденції й закономірності у формуванні вербальної структури побажань і з'ясувати роль кожного з компонентів у формуванні благопо-бажального змісту. Під текстовим компонентом будемо розуміти, за І. Родіоною, фрагменти народних уявлень про добро і зло, актанти і предикати, що з ними асоціюються – фрагменти текстів за своєю природою, тобто такі, що мають структуру синтагми, де один елемент, експлікований у структурі номінативної одиниці, експліцитно або імпліцитно пов'язаний із певним нарративним рядом.

Семантика мотиву, за переконанням С. Неклюдова, не лише інтертекстуальна, а й парадигматична. Вона спирається на «знання традиції», є значно ширшою, ніж те, що маніфестується в окремому тексті; мотив належить не йому, а всій традиції загалом. Його значення не виводиться лише із внутрішньофразової синтагматики – для розуміння причин його вибору необхідна його співвіднесеність, по-перше, з картиною світу відповідної національної культури, по-друге, із загальнолюдським сюжетно-мотивним фондом і основоположними в ньому семантичними універсальями. Загальнолінгвістичний план вивчення культурної комунікації базується на теоретичному положенні, що «основною онтологічною властивістю мови як ідеально-матеріального утворення є подвійна структурація і подвійне позначення одиниць – у системі (результати пізнавального досвіду) і в мовленні (процес формування і вираження знань)» [7, с. 41].

Постановка завдання. Метою даної розвідки є виявлення прагмасемантичних закономірностей та лінгвокультурологічних особливостей функціонування побажань в англійській, українській та турецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Побажальні формули, що є предметом нашого аналізу, мають специфічну семантику. Їх змістовий обсяг як висловів із домінуючим прагматичним значенням зорієнтований не на денотат, а на певний бажаний моральний чи фізичний стан адресата, якому адресантом із певних причин віддається перевага. У благопобажанні реалізується функція дарообміну між виконавцем ритуалу (адресант) і його адресатом; дарами можуть виступати як предметно-речові компоненти обряду, цінності – гроші, продукти харчування, речі, одяг, застільне пригощання, так і словесні формули. У такому разі слово-дар, зважаючи на магічну функцію

слова і можливість спрямовувати її в бажаному напрямку на явища дійсності для впливу, в архаїчній моделі світу ототожнюється з позначуваною ним річчю, ідеєю, несе на собі специфічне семантичне навантаження: його функція – творча, спрямована на зміну стану адресата на позитивно бажаний. Отже, прагматична наповненість слова-дару в побажанні може розглядатися як прояв дії дарування слова-блага (здоров'я, щастя, розуму, гараздів).

Так, найширше побажання укр. *Будь (бувай) здоровий*, яке є найбільш типовим, не може викликати як перлокутивний ефект стабілізацію здоров'я адресата, або ч. *Přeji ti hodně štěstí, zdraví a úspěchy* не може принести людині реального щастя, здоров'я та гараздів. Це лише вербальне спонування розвитку ситуації на користь адресата. У турецькій мові побажальні формули найчастіше будуються з компонентом “Allah” (Бог, Аллах): тур. *Allah başka acılar vermesin*, у перекладі – *Нехай Аллах не посилає нещастя*, тур. *Allah sizlere uzun ömür versin*, дослівно – *Хай Аллах дарує довге життя*.

Щодо благопобажальних формул, які використовуються у побутовій повсякденній практиці, то, звичайно, на першому місці тут стоять *побажання здоров'я та довгого віку*.

Тут одиницями вербальної мотиваційної сфери *здоров'я* стають нетранспоновані вирази з лексемою «здоров'я»: англ. *Health be yours*, укр. *Дай Боже (Бог) здоров'я*. Уживається для вираження побажання добра, благополуччя кому-небудь як вияв подяки, укр. *Бувай здорова од припічка до порога*; *Дай, Боже, разом двоє – щастя і здоров'я*; *Дай, Боже, віку довгого і здоров'я доброго*. У турецькій мові для побажання добра, подяки, благополуччя вживаються також вирази з лексемою «здоров'я» (тур. *sağ, sağlı, sağlıklı*): тур. *Başınız sağ olsun*, укр. *Хай ваша голова буде здоровою*; тур. *Siz sağ olun*, укр. *Будьте здорові*; тур. *Dostlarınız sağ olsun*, укр. *Хай всі близькі будуть здорові*.

Поширені також образні порівняння, семантично наближені до побажання здоров'я: «залишатися кріпкими, товстими, вправними, свіжими, пригожими». Такі порівняння зазвичай мають комплексний характер, у них домінують порівняння «з водою, рибою, бджолою, весною»: *Щоб ти був здоровий, як вода*; *Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля*; «з дубом, вербою»: *Щоб ти був сильним, як дуб*; *Будь великий, як верба*; *Щоб здоровим був та великим, як верба*. Побажання радощів через аломотив «сердечної приязні» виявля-

ємо в англ. *May God fill your heart with gladness to cheer you; In the fullness of one's heart (joy)*.

Із побажанням здоров'я корелюють і побажання душевного здоров'я, зокрема світлого і тверезого розуму: укр. *Дай, Боже, щоб клепка видержала*; *Щоб твої думки були повні, як криниця водою*. Побажання «довгого віку» вербалізується через метафоричні формули, зокрема такі, що містять звертання до старих черевиків, щоб вони служили ще довго: англ. *Blast my old shoes*. В англійській та українській мовах натрапляємо на безпосереднє побажання довгого віку: англ. *May you live a long life full of gladness and health*; укр. *Доброму чоловіку продовж, Боже, віку!*; на побажання «діждати онуків»: англ. *May you see your children's children*; укр. *Дай, Боже, діждати онуків*; в іншому благопобажанні віддзеркалене повір'я про те, що зозуля може накувати довгого віку: укр. *Хай зозуля тобі довгий вік кує*. У турецькій мові побажання здоров'я корелює з побажанням довгого віку, так, наприклад, під час чхання людині бажається тур. *Çok yaşa!*; укр. *Довго живи! (Будь здоровий!)*, у відповідь зазвичай лунає інше побажання зі значенням «довгих років життя»: тур. *Her beraber!*; укр. *Всі разом! (жити довго всім разом)*; тур. *Sende gör!*; укр. *Щоб ти також побачив! (живи довго разом зі мною)*, та з побажанням «щоб всі негаразди швидко минули»: тур. *Geçmiş olsun!*; укр. *Хай все пройде / Хай лишиється в минулому!*

Побажання «довгого віку» у турецькій культурі асоціюється із довгим життям у сімейному колі та виражається фразеологічними одиницями, що містять компоненти зі значенням «батько / мати»: тур. *Allah analı babalı büyütsün!*; укр. *Хай Аллах дозволить вирости разом із батьком та матір'ю!*

Побажання «щастя й удачі». В англійській традиції удача, успіх пов'язується з непарними числами – *There is luck in odd numbers* (шекспірівський вираз). Вираз *Much good may it do you* вербально експлікує побажання успіхів, удачі. *To wish one all the luck in the world* містить компоненти, співвідносні з ідеєю удачі, везіння, успіху. З мотивом щастя корелює й уявлення про «колесо фортуни»: *The ball of fortune is at one's feet*. Уявлення про щастя в англійській традиції виражається і через образ «мотузки» як відмірювання життєвої долі в біблійному за походженням виразі – *The lines have fallen to me in pleasant places*. У деяких мовленнєвих формулах спостерігаємо просто побажання щастя (*As good fortune (luck) would have it*) та удачі (*To wish one well (to wish well to one)*). В українській

мові щастя сприймається як невіддільний елемент здоров'я: укр. *Дай, Боже, разом двоє – щастя і здоров'я*, яке асоціативно пов'язується із зорею: укр. *Будь здорова, як вода, багата, як земля, щаслива, як зоря*.

Побажання щастя в турецькій мові передається фразеологічними одиницями із компонентом "hoş" (укр. «приємний»): тур. *Hoş geldin!*; укр. *Ласкаво просимо! (хай ваш прихід буде приємним!)*; тур. *Hoş bulduk!*; укр. *Дякую!* (відповідь на «ласкаво просимо», дослівно «нам приємно тут бути»); тур. *Hoşça kalın*; укр. *До побачення!* (уживається лише для прощання із людиною, яка лишається в певному місці, дослівно «приємно вам лишатись»).

Побажання «гараздів у господарстві» мотиваційно пов'язується із «хлібом, врожаєм»: укр. *Хліб-сіль! Пошли вам здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, на всячину; Дай Боже хлібцеві урожаю, а вам здоров'я*. Виємок із жебрацької молитви: *Кілько в небі зірочок, тільки на полі копочок*. У турецькій мові побажання «багатства та гараздів» асоціюється з «багатим домом», «багатим столом»: тур. *Allah sofranıza bereket versin!*; укр. *Хай Аллах дасть достаток вашому столу!* Поширені побажання щастя та гараздів, які корелюють зі словами вдячності: тур. *Sağ ol!*; укр. *Дякую!* (дослівно – «Будь здоровим»); тур. *Ayağınız sağlıktır!*; укр. *Дякую!* (дослівно – «Здоров'я вашим ногам»); тур. *Ellerinize sağlıktır!*; укр. *Дякую!* (дослівно – «Здоров'я вашим рукам»); тур. *Kolay gelsin!*; укр. *Доброго дня!* (дослівно – «Хай легко все йде»).

У слов'янських мовах побажання багатства передусім асоціюється із землею, весною й осінню як періодами сівби та збирання врожаю: укр. *Будь здорова, як вода, багата, як земля, щаслива, як зоря; Аби-сте були багаті, як весна, плідні, як перепелиця; Аби-с весела, як весна, багата як осінь; Щоби ся мав, як свята земля*. В англійській мові натрапляємо на побажання, щоб усе було адресатові на користь: *Much good may it do you*; мати повні кишені золота: *May your pockets be filled with gold*; мати гроші: *May your pockets hold always a coin or two, God, send you more wit and me more money*.

Побажання «блага для душі та заступництва божественних сил». Численними в мовах є побажання, що мотиваційно спираються на християнські символи. Тут фігурує побажання спасіння душі: укр. *Боже вам ударуй на тіло здоров'є, на душу спасеніє*. Побожне бажання із жебрацької молитви, побажання заступництва, допомоги, милосердя з боку Богоматері, Господа, святих, взагалі Божого благословення: англ. *God (Lord) bless you; God bless me; God bless my life; God bless my soul; God bless my heart; May the good saints protect you; May God be with you and bless you*; укр. *Подаруй тебе, Боже, ласков своїм*. У турецькій мові такі побажання корелюють із вдячністю, що в турецькій культурі проявляється жестом «поцілунок руки»: тур. *El öpenlerin çok olsun*; укр. *Хай руки часто цілують*.

Висновки і пропозиції. Отже, вербальне отожднення змісту «побажання блага» в англійській, українській та турецькій мовах виявляє значну симетричність та асиметричність. Побажальні формули загалом зорієнтовані на позитивний вплив словом на об'єкти, явища, культурні символи, що у свідомості носіїв мов стійко асоціюються з добрим здоров'ям, здоровим виглядом, душевним здоров'ям, довгим, багатим та щасливим життям, достатком та спасінням душі. Ці сфери «вищого порядку» вербально забезпечують благопобажальний зміст стійких формул у досліджуваних мовах. Внутрішня форма побажального висловлення є згустком смислу, концентратом значення, що породжує складний асоціативний механізм руху думки від абстрагованих понять, що є відображеннями дискретних елементів дійсності, до їх образного об'єктивування в номінативно-комунікативному знакові. У досліджуваних висловлюваннях збереглися сліди архаїчного світогляду людини, яка не відділяла себе від навколишньої природи та вірила в магічну силу слова.

Що стосується змістової природи, тобто сигніфікативного походження побажань, то їх основу покладено передусім інтенцію мовця, його намір і бажання. Вибір самої форми (формули) побажань зорієнтований на семіотичні сфери «вищого порядку», семантичними актантами, здатними в лінгвокультурній свідомості колективу мовців змоделювати бажане.

Список літератури:

1. Білоноженко В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 1999. 528 с.
2. Мініахметова Е. Типи фразеологічних варіантів фразеосемантичного поля «мовленнєва діяльність» у сучасній турецькій мові. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. Вип. 1. С. 76–87.
3. Покровська І. Національна специфіка семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13. Київ, 2006. 290 с.
4. Теля В. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.
5. Тищенко О. Вербальний компонент ритуального тексту в різномовному відбитті. *Збірник праць з іноземної філології*. Ужгород : УжНАУ, 2009. С. 6–20.
6. Толстая С. Мотивационные семантические модели и картина мира. *Русский язык в научном освещении*. 2002. № 1. С. 112–127.
7. Уфимцева А. Семантический аспект языковых знаков. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва : Наука, 1976. С. 31–46.
8. Aksan D. Anlambilim. Ankara : Engin Yayınevi, 2005. 232 s.
9. Aksoy Ö. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. 2 cilt. 1205 s.
10. Hengirmen M. Deyimler. Ankara : Engin Yayınevi, 1995. 427s.
11. Koç N. Dilbilgisi. İstanbul : İnkılap Kitabevi, 1996. 599 s.
12. Püsküllüoğlu A. Türkçe deyimler sözlüğü. Ankara : Arkadaş yayınevi, 1998. 848 s.
13. The Oxford dictionary of English etymology / ed. C. Onions. Oxford : Clarendon press, 1966. 1026 p.
14. The Oxford dictionary of English proverbs / comp.: W. Smith Onions. Oxford : Clarendon press, 1970. 930 p.
15. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. URL: <http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel>.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЖЕЛАНИЙ В РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье проведено лингвокультурологическое сопоставительное исследование вербальных формул пожеланий. Определена их специфика как вида речевой деятельности и культурных текстов. Проанализированы прагмасемантические особенности и пути вербализации пожеланий в английском, украинском и турецком языках. Выявлена структура фразеологического значения языковых единиц в исследуемых языках. Что касается предметно-понятийного содержания пожеланий, то оно проявляет тенденцию к «угасанию».

Ключевые слова: лингвокультурологические особенности, пожелания блага, разноструктурные языки, архетипическая структура, внутренняя и внешняя формы.

LINGVISTIC AND CULTURAL FEATURES IN MULTI-STRUCTURAL LANGUAGES (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, UKRAINIAN AND TURKISH LANGUAGES)

The article contains a linguistic and cultural contrastive study of verbal wish formulas. Their specificity is defined as a type of speech acts and cultural texts. Pragmatic and semantic features and ways of verbalization of wishes in English, Ukrainian and Turkish are analyzed. The structure of the phraseological meaning of language units in the studied languages is revealed. Regarding the subject-conceptual content of the wishes – it reveals a tendency to “extinction”.

Key words: linguistic and cultural features, wishes of good, multi-structural languages, archetypal structure, internal and external forms.